

Rad imam Murna ali Ko dobrane se zmrače

(List iz dnevnika, Pod Pohorjem, zimski decembrski večer 1978)

Bojan
Štih

In tako smo končno prispeli na prag stoletnice Murnovega rojstva. Tiho in mirno. Brez zvišane družbene in kulturno politične temperature. Spodobno. Na Ketteja smo pozabili, kot je znano, prezkodaj je namreč umrl in premalo napisal za merilno pamet naše vladajoče poetike. Tudi Murnova stoletnica bo minila brez večjih in manjših slavnostnih družbenih stresov. Odbora za proslavo (tistega pravega odbora, ki ga imenujejo na vrhu naše družbene piramide) ni in ga tudi ne bo. Vsaj ne v takem hierarhičnem obsegu in sijaju, kakršnega sta si prislužila in prigarala Murnova kolega in kompanjona Ivan Cankar in Oton Župančič. Kaj pa je pravzaprav storil pomembnega Murn v svojem kratkem findesiečlovskem življenju? Odposlal in prejel je nekaj pisem, napisal nekaj pesmi in sušičen umrl. V slavo naše Cukrarne ali kakor se že reče slovenski literaturi. V svojem kratkem življenju je doživel nekaj prisrčnih prijateljskih srečanj (žal pa se ni kot Ivan Cankar srečal z Vidmarjem in ne z njim drugoval kot Oton Župančič), sodeloval pa je tudi v nekaterih strastnih in vročih debatah o prihodnosti slovenskega naroda in njegove literature. To pa je tudi vse. Več mu krutost narave in boleznj nista dovolili. In ker je pri nas zunanji blišč vse in humbuk tega blišča njegovo bistvo, so s tem podani vsi objektivni razlogi, da se do Murna vedemo, kolikor se da previdno.

Pusta, dolgočasna in tipizirana hotelska soba. Noč je. Vprašam se v tej brutalno hrupni hotelski noči, ali še kdo živi na Slovenskem s tem ali onim pesnikom. Koliko je takih ljudi in kdo so? Kaj so? Zakaj berejo poezijo? Ko sem potoval po tujih deželah, se seznanjal z ljudmi teh dežel in se z njimi pomenkoval, me je vedno znova in znova presenečala večja ali manjša navezanost teh ljudi na poezijo domače dežele. Tako je bilo na vzhodu in je bilo tako tudi na zahodu. Povsod. Tu pri nas pa komajda še slišim pogovor o pesnikih in poezijah. Zastavim si vprašanje, ali lahko preživim in doživim bogat, poln, veder in miselno zanimiv večer z Murnom in njegovimi pesmi? Ko sem pred dvema dnevoma odpotoval iz Ljubljane, sem jih vzel s seboj. Pesmi in romance iz leta 1903 v Prijateljevi redakciji, Josipa Murna Aleksandrova Izbrane spise, ki jih je uredila Silva Trdina, in Topol samujoč, ki ga je uredil Dušan Pirjevec.

Rad prebiram učene razprave o pesnikih, o zgodovini pesništva o slogih, pomenih poezije, o znakih in strukturah. Vse, prav vse me zanima, kar pišejo o poeziji tisti, ki o njej predavajo. Bog ne daj, da bi oporekal temu, kar pišejo o poeziji Julija Kristeva ali Lancan ali Sollers ali Foucault ali Barthes itd. Veliko pametnega je v njihovih razmišljanjih, ki nočejo več biti le obramba pesništva, marveč njegova interpretacija. Toda ob njihovih in drugih učenih knjigah o pesnikih in poezijah se vendarle neprestano vprašu-

jem, ali še znam, ali še znamo brati poezijo in jo doživljati brez kulturno zgodovinskih, literarno zgodovinskih in filozofskih pripomb in razlag?

Kaj pove, recimo Murnova Zima? Motiv zime je zelo pogost v njegovih pesmih. In kaj pove zadnji verz te pesmi, ki se glasi:

Tam v zraku pa po snegu zadiši.

Odprem okno in pogledam iz hotelske sobe v samoto podpohorske noči. Gozd. Jasa pred njim. Tiho naletava sneg. Pasji lajež. Tišina. Berem.

*Prešla pomlad, po bliskovo prešlo poletje
in sveti Mihael.*

Prestrašim se in v tem strahu pomislim, ali sem izbral za citat pravo pesem, tisto pesem, ki je reprezentančni vzorec Murnove lirike. In ker ne vem, me je še bolj strah. Kaj pa, če bo kdo porekel, glej, nič ne ve o poeziji, izbira iz Murna le tisto, kar ni bistveno in značilno. A vseeno si izpišem verze in listam naprej. Moja roka in Murnova knjiga se ne ločita. Odpre se Pesem:

*Brez ljubezni hodim jaz
in brez nad po sveti —
lahk bo poslednji čas,
lahko mi umreti.*

Hudič izza hrbta pa mi zašepeta: „Nase misliš, ko si izpisuješ te verze. Pesnika izkoriščaš zase. To ni lepo“. Odženem zoprno nadlogo, ki se celo iz pekla hoče vmešavati v metodo branja poezije in listam dalje. Ali naj v našem bogokletnem in brezbožnem času tehnično-industrijske revolucije še lahko beremo verze:

*Obstal tam sveti Janez je gredoč,
do rane zore še kresnikujoč...
in vso to noč!*

Ironični smehljaj me prevzame, ko se ob teh verzih spomnim ateističnih uradnic in uradnikov v ministrstvu za kulturo LRS, ki so v letu 1946 ideološko snažili Trdinove Bajke in povesti o Gorjancih in spremenili vse »Zbogom« v »Zdravstvuj, sodrug«! Kako daleč za nami je že čas, ko so še romali svetniki po naši deželi. Ali še pomnimo, kako pristržno opisuje njihove medsebojne obiske Oton Župančič v Veroniki Deseniški, ali pa kako piše o svetnikih Ivan Cankar? Zdaj pa svetniki ne hodijo več med nami. Od tistega dne naprej ne več, ko je prijatelj Falstaff našel v gozdu pri Ljubljani, kmalu po vojni, obešenega na vejo svetega Janeza Krstnika. Pravih svetnikov zato ni več, njihove kipe pa smo na skrivaj izvozili v tujino, ali pa jih ukradene iz kapelic in cerkev postavili v naša stanovanja! Farsa. Hudič izza hrbta ustavi mojo politično misel in mi pokaže verze:

*Ne ljubim blišča, modnih ne grotesk,
ne ljubim Vaših oči čudni blesk,
razgovor sladki pod večerni čas,*

*Vaš prosti smeh, odkriti Vaš izraz,
te ljubeznive, dobrodušne geste,
ta bistri duh brez modnih fraz,
ki vladati tako ga veste!
Samoten potnik v trudni uri
tako predse je v noč strmél;
kaj jeza mu, nevarnost burij,
k pogrešanemu je prišel!*

Zapišem si številko strani, hudič pa mi v smaradgu svojega prstana pokaže, kaj se dogaja v hotelskih sobah. Vidim in slišim ljudi, ki se iščejo, si lažejo drug drugemu in se zapeljujejo v omamo in pozabo, jokajo in pijančujejo v samoti oštevilčenih sob. Uprem se zlodejevi nameri, da bi me vodil iz mraka ene hotelske sobe v mrak druge. Mimo zasenčenih žarnic in prižganih sveč, ki so si jih omislili nekoliko bolj rafinirani ljubimci. Vrnem se k Murnu, ki so ga nekdanj častili kot poeta kmetištvu in kmetiških opravil. Kaj je zdaj z našimi polji in dobravami? Ajde skoroda ni več na Gorenjskem, ali pa je videti le poredko ajdišča. Zato pa je danes že pozabljena Murnova pesem o ajdi:

*Kadar klas šumi,
kmet počije se,
kadar ajda diši,
ji odkrije se!*

Ali se še kdo odkrije žitu, ki zori in valovi v vetru? Kdo še ve, kaj je to zemlja in kdo pozna njene skrivnosti? Kaj je delo in kaj je znoj? In strah pred ujmani in temnimi oblaki. Pred bliski in divjimi vetrovi? Spodaj v hotelu pa divje plešejo in kegljajo. Hrupna »glasba«. Pijejo in preklinjajo. Mladi ljudje. Lumpenproletarsko, levantinsko in balkansko preklinjanje, ki s svojo brezbožnostjo in surovostjo žali nebo v nas in nad nami.

Kmalu bo zimski solsticij. Mislim na stare rodove, ki so še živeli z naravo in skozi poezijo razkrivali njene skrivnosti in lepote. To nocojšnje razbijanje in divjanje po hotelskih prostorih pa je znak, eden izmed znakov hude bolezni, ki nas je zagrabila. Kdo jo bo ozdravil? Pojdi z mirno in pametno besedo med te divjake in pretepen boš obležal na zimskem snegu pred hotelom. Toda — kljub tej orgiji moči in nasilja — se narava pripravlja k božiču:

*Prišel čas je krog božiča,
bele naokrog goré,
k dvorom bliža se lisica,
v snegu zajčje so stezé.*

...

*Skoro bi kosminke štel,
svet se ves mi je zaklel,
z žalostjo, bledó nevesto,
ah, živeti sem pričel.*

V sobi je postalo hladno. Na ukaz razgretih plesalcev in kegljačev so pogasili peči. Surova volja večine. Oči pa berejo Zimski pesmi, ki se začne-ta z verzoma »Belja polja so, gozdovi« in »Prišel hudi čas«. Kaj je bila zima

Murnu? Kaj mu je pomenila? Smrt? Napoved potovanja, ki se konča brez možnosti vrnitve? Mislim na Rimbauda, ko berem Murna. Vem: dve različni poeziji. A v obeh silovita pesniška moč.

*Brez konca padaš, drobni sneg,
na tihi gozd in na poljano,
nekje kraguljčki, hitri beg,
spet molk za mano in pred mano.*

*Kaj moč mi, čas, kaj si mi dan?
Kar bilo — kot v sneg zakopano!
Kar bode — kot ta tiha plan
brez konca širi se pred mano.*

Ali ni to spraševanje o molku pred pesnikom in za njim in o moči in času spraševanje o temeljnih resnicah človeške usode? Spraševanje v okviru našega jezika, naše sintakse in naše slovnice? Veličastna je Murnova preprostost, s katero se odpravlja v dilematična nasprotja življenjskega absurda. In potem se odpre stran v knjigi, kjer je postavljena in natisnjena ena izmed najbolj impresivnih pesmi celokupne slovenske poezije: *Blarney stone*. V dveh, treh potezah je pred nami strašna Irska. Yeats, Synge, Joyce, O'Casey, Behan. Polnoč je. A hudiča ni več, čeprav je njegova ura. Kadar mislim o ljubezni, je ob meni, kadar pa se meditacija nagne v zgodovino ali v politiko, izgine. Čuden ta hudič! Ob pesmi *Blarney stone* zaživi pred mojimi očmi kamnita in zelena pokrajina med Dublinom in Belfastom, po kateri so nekoč hodile srečne noge. A se kmalu popotna impresija spremeni v živo podobo tiste slavne dramske predstave iz leta 1963, ko se je z Behanovim Talcem naš kolektivni gledališki talent postavil v zenit slovenskega teatra.

*Blarney stone, čudeža božjega znak,
danes krvav je še todi tlak,
kjer je gospod delal takó:
z lady grajskó.*

*Danes še klanja ti Irec se vsak,
srečen domov gre, potešen, lahak,
ker je poprosil njó
lady grajskó.*

Nikoli ne bomo imeli kaj podobnega tistemu, kar je za Irce — *Blarney Stone*. Tudi nismo imeli nikoli nobene grajske lady, ko pa smo končno dobili prvo lady, je bilo že prepozno. Čas čudežev je namreč minil. Ali naj preneham z branjem potem, ko so oči sprejele vase verze, ki jih pripoveduje nenavadni Murnov Fin de siècle? Nič upora ni v teh verzih, nič tradicije. Pa tudi ne revolucionarnih napovedi. Kajti:

*Srce je žalostno in išče si rešitve,
duha okleniti se duh moj hrepeni
kot čudapolne, pol pozabljene molitve
iz davnih, davnih, srcu milih dni.*

Davni, davni in srcu mili dnevi! In beg pred ljudmi, ki so nesrečni in v svoji nesreči vendarle smrtni, zakaj smrt je rešitev, je upanje. A kam bežati, kje je pot?

*Pojdem, pojdem na polje,
pojdem v zelene gore,
pojdem v zelene gore,
kjer mi sonce gori gre.*

Kdo na zemlji je moj brat, se glasi pesnikovo vprašanje v zadnjem verzu pesmi *Pojdem, pojdem*. Odgovora ni. Ne more ga biti. Toda Murn je imel še možnost iti na polje, mi te možnosti nimamo več. Polja so zdaj pozidana, na njih stojijo skladišča, tovarne, hiše. Polj ni več. Nikogar več ne moremo vprašati, kdo je naš brat. Tudi bratov ni več. So le še soobčani! Zato moramo peti z Murnom:

*Umril je ... Kdo spozna skrivnost življenja?
Umril težko, strt od življenja
in nerad.
V trenutku zadnjem imel največ nad,
potlej v solzah se vdal usodi ...
tako umrje zadnji v sveti.*

Smrt je tu in je najvišja resnica našega življenja. Ničesar ni več nad to resnico. Ne umetnosti, ne politike in ne samoupravljanja. Nad njo je le narava. Deus sive natura, je rekel Spinoza.

Minile so štiri ure v pusti, smrdeči in mrzli hotelski sobi. In v tem kratkem času sem prebral pesmi Josipa Murna Aleksandrova, ki so stvaritev celega življenja. Kratkega, a pesniško silovitega. Pesmi življenja, čeprav je v njih napoved zime in smrti. In kaj naj napišem o tej noči, zimski noči, ko sem listal po Murnovih poezijah? Pod Pohorjem. Bile so mi ljubezniva luč v nori temi hotelskih plesalcev in kegljačev. Komajda sem obranil Murna pred nasiljem lumpenproletarcev, ki so zavzeli hotel in ponečedili vse naše stare podobe in izročila s svojo surovostjo. Plesalci in kegljači, ki ne berejo več pesmi, ki ne poznajo pesnikov in ne vedo, kaj je to metafora. In so zato srečni, ne da bi vedeli za lastno nesrečo. Umaknil pa sem se s svojim branjem Murna tudi učenjakom, ki poučujejo poezijo in razlagajo, kaj je to pesništvo. Le še malo bralcev je med nami. In za vsakega izmed njih velja Murnov Epitaf:

*Življenje celo sprt, nestalen,
miru, resnice, sreče je iskal —;
njegov bil smoter temen, daljen,
umel ga ni, zato je pal.*

In kaj naj počne s temi verzi slavnostni odbor za počastitev stoletnice pesnikov in pisateljev? Tudi poet Lev Kreft, ki je napisal te-le verze:

*... bom hotel napisati pesem
bom hotel drveti kot blisk nekam stran
bom hotel prepustiti vse usodi
ali pa bom hotel dobiti Nobelovo nagrado,*

in zdaj ni več samo pesnik, marveč je tudi predsednik, ne bi vedel kaj praktičnega početi z Murnovo nostalgijo, odpovedjo in pesimizmom. In v tej podpohorski noči, ki je prav tako mučna, kot so mučne vse druge, rečem mrtvemu Murnu: hvala! Za poezijo. Za verze. Za prispodobe. In zelo dobro vem, kaj je mislil, ko je zapisal:

*Horizont molči.
Od neba sem mrak hiti...
le še tam iz daljave
v te proste širjave
brezmejno prost nekdo beži.*

Odložim Murnovi knjigi. Skozi okna se svetlika bela noč. Zdaj je tudi v hotelu mir. Tišina. Utrujeni plesalci in kegljači so odšli v svoje domove. Pride sen in v snu zaslišim, kako je v sobo stopila Puškinova kneginja...

Topol samujoč

Pavle
Zidar

*Pesnik razume
vse nerazumljivo,
in stvari, ki se sovražijo,
ima za svoje prijatelje.*

(Lorca)

*Prišla je jesenska noč,
proč je moje spanje.
Jaz sem topol samujoč,
ki ne seje in ne žanje.*

(Murn)

Spomini so preteklost, ali svet, ki ga de iure ni več, de facto pa živimo ves čas samo iz tega sveta, ki ga ni, iz njega jemljemo vse, kar potrebujemo.

Kakšen paradoks! Česar ni, pravzaprav je, in kar je, še ni.

Tako je bilo tudi v pozni mokronoški jeseni 1950., ko sem, stanujoč pri Devu, okušal čar tiste dolenske jeseni, katere vonje in podobe je tako znamenito opisal Voranc v potopisni črtici Od Mokronoga do Pijane gore.

Ko sem še zvedel, da je bil bolj čest gost hiše, v kateri je stanoval, sem postal posebno pozoren nanj.

Takrat sem bil kakor špartanski otrok izpostavljen v življenje, stiske pa so bile tiste zveri, ki so me že prišle zret.

Zavidal sem otrokom v klasični Šparti, ki so imeli tako srčne matere, da so svoje nezaželene plodove izpostavile v naravi. Toda Šparta je prešla, iz spominov nanjo si lahko ustvarimo predstavo dežele moči, dežele, ki se je potem še nekajkrat na svetu ponovila, a vsakokrat tudi propadla, ker so bili njeni nezaželeni pomorjeni.

Kaj neki je v teh nezaželenih, ki ne dovolijo idealne človeške družbe?